

**Спектакълът „Хубава Яна” – съвременен прочит на фолклорната
музикално-танцова традиция**

Доц. д-р Катя Г. Кайрякова

Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“

***Резюме:** Танцовото изкуство на фолклорна основа преминава през сложен път на творческо развитие, който несъмнено е тясно свързан и обусловен от тенденциите в развитието на националната култура. Постигнатата сценична интерпретация на танцовия фолклор в определени танцови форми е плод на художествените търсения на отделния творец, обективирани в създадени произведения, които обогатяват жанровете и стиловете на сценичната хореография на фолклорна основа. Акцент в настоящата публикация е спектакълът „Хубава Яна” - художествен продукт, в който отношението традиция-иновация оформя личен творчески почерк и носи съвременно естетическо внушение.*

***Ключови думи:** фолклорен танц, художествен език, хореография.*

The „Hubava Yana” show – a modern look at folk music and dance tradition

Associate professor Katya G. Kayryakova

Varna free university „Chernorizetz Hrabar”

***Resume:** The art of folk dancing has gone through a difficult path of artistic development which is undoubtedly closely linked to and defined by the tendencies in the development of national culture. The achieved theatrical interpretation of folk dance in specific dance forms is the work of the artistic inclinations of the individual artist, made apparent in works of art which enrich the genres and styles of folk-based scenic choreography. The “Hubava Yana” spectacle is an accent in the current publication – an artistic product through which the dichotomy tradition-innovation forms a personal artistic signature and brings forth modern aesthetic intimation.*

***Keywords:** folk dance, artistic language, choreography.*

Развитието на българската сценична хореография на фолклорна основа преминава през няколко етапа. В началния етап се започва от композиционното приспособяване на народните танци към сценичните условия, а по-късно се насочва към по-голямата самостоятелност на личното творчество, за да се стигне до оригиналност и зряло композиционно авторско майсторство. В своя публикация доц. д-р Рослана Моравенова - Станева дефинира хореографията като „...форма на изкуство, чиито елементи са движенията и позите на човешкото тяло, поетичният размисъл, организиран във времето и пространството чрез формите на единна система за изразяване. Спецификата се състои това, че чувствата, човешките преживявания се пренасят в пластична, фигуративна форма на изкуство. Най-широката и основна тема на танцовото изкуство за всички времена си остава човекът и всичко, което определя неговия външен и вътрешен мир.”¹ Българската сценична хореография на фолклорна основа се обогатява непрекъснато, като централна фигура са хореографите, които разширяват творческите си задачи. В центъра на авторското творчество е промяната в отношението традиция – иновация. Според доц. д-р Мария Кърджиева „Създаването на художествена творба е невъзможно без налична специфична за твореца способност. Талантът е условие за истинско художествено творчество. Художественото произведение е резултат именно от този талант на твореца, от неговия естетически мироглед. Всяко художествено произведение носи белезите на специфичен творчески стил, стила на твореца.”² Както отбелязва в своя статия проф. д-р Даниела Дженева „От особено значение е вътрешното чувство на всеки един творец, относно хармонията между рисунък и лексика, между стил и характер, връзката с народното творчество, с историята, обредите и легендите на нашия народ.”³ Българският танцов фолклор се отличава с богатство на изразни средства и метро-ритмически особености, което определя неговия специфичен народностен стил. При произведения в дивертисментна и сюитна форма той е достатъчен за изразяването на богато емоционално състояние. Но класическите фолклорни изразни средства имат по-ограничени възможности при изграждане на художествен образ в действителните форми на танца, защото са строго регламентирани от специфичния стил на фолклорните танцови елементи.

¹ Моравенова-Станева, Р. Сценичното танцово изкуство, традиции и съвременност. Paus.bi, В., 2018, с. 99

² Кърджиева, М. Творческият процес в хореографското изкуство на фолклорна основа. Университетско издателство ВСУ „Ч. Храбър”, 2015, с.79

³ Дженева, Д., Българският фолклорен сценичен танц – тенденции за развитие. Музикални хоризонти, С., 2015, бр.1, с. 23

Първи постижения на българските хореографи са авторските произведения: „Галатея”, хореография Петър Торнев; „Калиакра” , музика Живка Клинкова, хореография проф. Петър Ангелов; „Огнена красавица”, хореография Димитър Димитров; „Бунтовен дух”, хореография Кирил Харалампиев; „Кърваво хоро”, хореография Борис Вълков и „Аспаруховата конница”, хореография Методи Кутев. Те бележат нова тенденция в сюжетната и тематична драматургия като започват от по-малките сценични форми, за да се стигне до голям, многоактен музикално-танцов спектакъл, открояващ се с естетиката и изразността на съвременното изкуство.

Акцент в предложения текст представлява тематичния музикално-танцов спектакъл „Хубава Яна” - музика Димитър Христов, Стефан Мутафчиев, Красен Господинов и Петьо Кръстев, хореография проф. д-р Даниела Дженева. *„Създаването на всяко хореографско произведение, както и всяко друго художествено произведение започва със замисъла. Той включва в себе си идеята и темата, които са в основата на бъдещото хореографско произведение.”*⁴ Идеята за създаване на спектакъла „Хубава Яна” е провокирана от приближаваща годишнина от Илинденско-Преображенското въстание. Тази част от историята на българския народ представлява особен сантимент за авторката проф. д-р Даниела Дженева, която споделя: *„Семейно сме свързани с тази част от българската история. Дядо ми е бил участник във въстанието. Почувствах, че искам да създам сценично танцово произведение, защото темата е много българска, защото съм тук в Тракия и като отговор дойде народната поема „Даваш ли даваш, Балканджи Йово.”*⁵ Интересен момент е началото при реализиране на творческия замисъл, за което проф. д-р Дженева споделя: *„Едното беше идеята, другото беше самия повод и така се създаде средата на спектакъла по музика на Димитър Христов, наречена „Яна”. И след това този тематичен като форма танц някак си сам си поиска и се оказа в основата на спектакъл, който утвърждава истинската любов.”*⁶

Като форма „Хубава Яна” е тематичен спектакъл, в който липсват преки цитати и преразказ на сюжета на народната поема. *„Това в никакъв случай не е илюстрация на или разказ за събитията, залегнали в песента, а идея, погледната през призмата на съвременника, съвременна трактовка за силата на любовта. Минавайки през много*

⁴ Моравенова-Станева, Р. Драматургични похвати за създаване на фолклорно танцово произведение. Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство, П., 2018, с.11

⁵ Разговор с проф д-р Д. Дженева, 2017

⁶ Разговор с проф д-р Д. Дженева, 2017

перипетии, тя надмогва насилието и страданията, за да се издигне до своя апогей.”⁷

Всяка отделна част може да се разглежда като самостоятелно завършено произведение, което извадено от контекста на спектакъла би могло да бъде изпълнявано и отделно.

Драматургичното изграждане на спектакъла представя едно умело и майсторско развитие на драматургичната линия – музикална и хореографска, определящи в най-голяма степен структурата и динамиката на сценичното действие. Идеино-образната концепция на автора води тематичната разработка, определяща външните и вътрешни действия на героите и желаното внушение се постига с комплексното взаимодействие на музика, танц, осветление, костюм.

Музикалната партитура, „... или по-скоро музикалният колаж от произведения на *Димитър Христов, Стефан Мутафчиев, Красен Господинов и Петьо Кръстев майсторски подредени и звучащи като цялостно музикално произведение*”⁸, говори за дълбоки познания за народната култура и душевност на българина, покрива перфектно драматургията и с точен усет представя музикалните характеристики на героите. Музиката изразява полюсно противоположни чувства – обич и омраза, веселие и разочарование. Присъстват различни прийоми на контрастност, смяна на музикални ритми, темпо, настроение, което е в синхрон с основната драматургична линия. По този начин е изведена лайтмотивната характеристика на основните герои – всеки образ има свое музикално присъствие чрез ярка и оригинална тема, която в звученето на голям оркестър става още по-убедителна. Специфичната хармония и оркестрация е съобразена със стила и спецификата на българската музика. Съвременният поглед върху традиционната музика особено проличава в сюитата „Веселба”. Тази сюита „...всъщност предава почти в автентичен вид надсвирванията и импровизациите, които певци и инструменталисти правят в моментите на почивка и забавление. Като всички млади хора музикантите от ансамбъл „Тракия” са добре запознати със съвременните поп -, рок -, джаз стилове. Като се прибави и виртуозното владее на инструменталната и вокална техника, никак не е чудно, че именно тази сюита взривява публиката.”⁹

Изпълнението на живо представя хора и оркестъра не само като едно силно музикално звено, а със свое особено място, интересно актьорско присъствие и задача, в общото звучене на целия спектакъл. Това представя един по-различен творчески

⁷ Луканов, П. Музикални хоризонти. С., 2004

⁸ Луканов, П. Музикални хоризонти. С., 2004

⁹ Безовска, А., Музикални хоризонти. С., 2004

подход и нов поглед към музикално – сценичните практики, в който хореографи и композитори творят заедно.

Танцовата реализация показва една успешна хореографска интерпретация на музикалния материал. Високата музикална култура и познаване принципите на музикалната драматургия са условия за откриване на танцова лексика, която най-точно да отговаря на музикалната структура. При създаване на хореографския текст Дженева се потапя в танцовата култура на Странджа, Тракия, Родопите, Македония „...различни области, които влизат в обхвата на Илинденско – Преображенското въстание. Не мога да си позволя да отида в Северна България или Добруджа.”¹⁰ Различните танцови комбинации, движения и стилът им на изпълнение са съчетани и изградени така, щото най-точно да представят истинските чувства и преживявания на героите, в което се открива и авторското умение да се доближи максимално точно и вярно до българската душевност със средствата на танца. Поругаването на Яна умишлено е представено съвсем условно, съответстващо на естетическата рамка и художествена мяра на визията на авторката, с включването на по изразена пластика на цялото тяло и оригинални и засилващи художественото внушение поддръжки. Силно експресивен и пластичен е хореографския монолог на Яна в частта „Мисли”, който в съзвучие с играта на ансамбъла, разгръща целия драматизъм на спектакъла. В лиричния дует отново прозира по- силна пластическа изразност, в която се откриват елементи на други танцови техники. Обогащането на танцовия език с елементи на други танцови жанрове е оправдано според авторката „...само, ако се налага за изясняване на действието, за предаване на особено силно душевно преживяване или засилване на общото художествено внушение. Безразборното и необмислено смесване на елементи от различни стилове и жанрове би довело до лоша еkleктика и загуба на цялото произведение.”¹¹

Особено значение за цялостното въздействие на спектакъла имат танцовите характеристики на отделните герои/действащи лица, както отбелязва доц. д-р Мария Кърджиева в своя публикация свързана с изграждането на танцово либрето, че действащите лица са отговорни за развитието на драматургичната линия.¹² Хореографското изграждане на художествените образи представя не само развитието

¹⁰ Разговор с проф д-р Д. Дженева, 2017

¹¹ Разговор с проф д-р Д. Дженева, 2017

¹² Кърджиева, М. Либретото основен компонент при създаването на действена танцова форма на фолклорна основа. e-JOURNALVEU. – Варна: Варненски свободен унив., Раздел „Изкуства и Дизайн“, бр.12/2019

на темата, но и драмата във вътрешния духовен свят на героите с всички дълбоки духовни преживявания. Постигането на тези нюанси в душевността и поведението на образите ги прави пълнокръвни и убедително въздействащи, резултат от задълбочените творчески търсения на авторката.

Композиционното изграждане на спектакъла представя едно майсторско съчетаване на богати композиционни решения със силно въздействаща хореография. Още в първата част „Върти оро” – музика Петьо Кръстев и хореография проф. д-р Антон Андонов, а и не само в нея, композиционното решение е оригинално и същевременно силно въздействащо, защото с разделянето на отделни групи танцуващи се постига мащабност и многоплановост на действието от една страна и полифонично звучене и наситеност на хореографския текст, от друга. Разнообразието и точното използване на различни танцови форми, служещи на главната цел правят спектакъла интересен откъм хореографски решения и същевременно богат и пълноценен като художествено внушение.

Особена заслуга за общото въздействие на всеки един спектакъл имат танцовите артисти, които показват убедително техническо майсторство и професионална актьорска интерпретация на образите. В своя публикация Ивайло Иванов определя като главно изискване още в обучението по български танци в училищата по изкуства в България, да се подготвят *„...танцово грамотни личности, които да изпълняват самостоятелно танци и танцови дейности за постигане на високи творчески успехи и с готовност за инициативност и предприемчивост.”*¹³ В „Хубава Яна” те не само предават съдържанието на определената роля с цялото и разнообразие от чувства и идеи, но и атмосферата на всеки образ, неговата историческа и художествена правда. *„Още при възникване на първоначалната идея за създаване на такъв спектакъл творецът трябва да знае, че разполага с изпълнители с високи технически и актьорски умения. Освен всичко останало, човешкият фактор има толкова огромно значение, щото без добри изпълнители за определените образи не става нито „Лебедово езеро”, нито „Хубава Яна””*¹⁴ В целия спектакъл жестът, мимиката, актьорското майсторство и реквизитът се използват пълноценно за осъществяване на художествения замисъл на твореца и за постигане на максимално висока степен на емоционално въздействие. *„Във всички части има много символични моменти, които*

¹³ Иванов, И. Цели на обучението по български танци в училищата по изкуства в България. e-JOURNALVEU. – Варна: Варненски свободен унив., Раздел „Изкуства и Дизайн“, бр.11/2018

¹⁴ Разговор с проф д-р Д. Дженева, 2017

*съвсем умишлено съм ги предала по този начин. Например двете кърпи на Яна. Когато нея я оставят почти умряла и Стоян я заварва, той прибира кърпата и, която е червена. Когато дава клетва, че трябва да отмъсти с кърпата вързана на врата, тя е черна. Когато и прощава изважда от пазвата си отново червената кърпа. Всичко това не е особено акцентирано, но мисля, че публиката правилно разчита вложената идея за взаимната размяна на чувства.*¹⁵

Външното ефектно изграждане на спектакъла е едно комплексно съчетание на подходящо художествено осветление и интересни и стилни костюми, които носят елементите на автентичната българска носия, творчески прекроена съобразно изискванията на сцената. Спецификата на характерния български костюм до известна степен определя и създаването на хореографския текст. Например в дуета на Яна и Стоян според авторката „...дуета може да бъде още по-действен и пластичен като танц. За изразяване на силните чувства и преживявания, танцовата лексика би могла да се обогати с вплетени елементи от класическия и съвременен танц. Но с фолклорния български костюм това не може да се случи, не само защото чисто технически костюмът ограничава, но и би било неестетично.”¹⁶

Създаден на основата на българския музикален и танцов фолклор „Хубава Яна” е спектакъл, който бележи етап в развитието на българското сценично изкуство на фолклорна основа. Той още веднъж доказва, че освен красота то може да носи голяма драматургия, за да разкрива дълбоки чувства и преживявания.”¹⁷ Съвременното звучене като цяло е постигнато с умело и талантливо вплетени нюанси от други стилове и жанрове и в музикално и в хореографско отношение. Прецизното и професионално съчетаване на музика, танц, костюм, реквизит правят спектакъла силно въздействащ и днес, когато са минали повече от десет години от неговото създаване. Качествено новата естетика и съдържание, в които проличават новаторските търсения на автора проф. д-р Даниела Дженева, оформят личен творчески почерк и присъствие не само в съвременната танцова култура, а и като съставна част на културното пространство.

¹⁵ Разговор с проф д-р Д. Дженева, 2017

¹⁶ Разговор с проф д-р Д. Дженева, 2017

¹⁷ Луканов, П. Музикални хоризонти. С., 2004

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Абрашев, Г.** Въпроси на хореографската теория. С., 1989
2. **Абрашев, Г.** Композиция и форми на танца. С., 2001
3. **Безовска, А.** Национални фолклорни празници Плевен 2004, Музикални хоризонти, С., 2004, кн.10, с.12
4. **Дженева, Д.** Българският фолклорен сценичен танц – тенденции за развитие. Музикални хоризонти, С., 2015, бр.1, с. 23
5. **Джуджев, Ст.** Българска народна хореография. С., 1945
6. **Илиева, А.** Теория и анализ на фолклорния танц. С., 2007
7. **Иванов, И.** Цели на обучението по български танци в училищата по изкуства в България. e-JOURNALVEU. – Варна: Варненски свободен унив., Раздел „Изкуства и Дизайн“, бр.11/2018
8. **Кърджиева, М.** Творческият процес в хореографското изкуство на фолклорна основа, Университетско издателство ВСУ „Ч. Храбър“, 2015, с.79
9. **Кърджиева, М.** Либретото основен компонент при създаването на действена танцова форма на фолклорна основа. e-JOURNALVEU. – Варна: Варненски свободен унив., Раздел „Изкуства и Дизайн“, бр.12/2019
10. **Моравенова-Станева, Р.** Сценичното танцово изкуство, традиции и съвременност. Paus.bi, В., 2018, с. 99
11. **Моравенова-Станева, Р.** Драматургични похвати за създаване на фолклорно танцово произведение. Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство, П., 2018, с.11

За контакти:

Доц. д-р Катя Гинева Кайрякова
ВСУ „Черноризец Храбър“,
катедра „Изкуства“, специалност „Хореография“
GSM 0894 44 15 14 // e-mail: kajrjakova@abv.bg

Кайрякова, К. Спектакълът „Хубава Яна“ – съвременен прочит на фолклорната музикално-танцова традиция. e-JOURNALVEU. – Варна: Варненски свободен унив., Раздел „Изкуства и Дизайн“, бр.12/2019 ISSN 1313-7514